ABDÜLKÂHİR SÜHREVERDÎ (Ebü'n-Necîb)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'n-Necîb olup ismi, Abdülkâhir bin Abdullah bin Sa'd bin Hüseyn bin Kâsım bin Alkame bin Nadr bin Muâz bin Abdurrahmân bin Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr es-Sıddîk'dır (radıyallahü anhüm) Diyâüddîn es-Sühreverdî adıyla anılır. Sühreverdî hazretleri takriben 490 (m. 1097) senesinde Sühreverd denilen yerde doğdu. Gençliğinde Bağdad'a geldi. 563 (m. 1168) senesi Cemâzil-âhır ayının onyedinci Cum'a günü ikindi vakti Basra'da vefât etti. Ertesi gün erkenden tekkesine defnolundu.

Sühreverdî hazretleri, fıkıh ilmini Nizâmiyye Medresesi'nde hocalık yapan Es'ad Mühenî'den, tasavvuf ilmini İmâm-ı Gazâlî Tûsî'nin birâderi Ahmed eş-Şihâb'dan, hadîs ilmini Ali Bin Neyhan'dan tahsil etti. Tasavvuf yoluna girince, uzun zaman insanlardan uzak yaşadı ve uzlete çekildi. Daha sonra insanlar arasına girdi. Onları va'zü nasîhatlarıyla Allahü teâlâya çağırdı. Onun gayreti sebebiyle çok kimse hakîkî müslüman olma saadetine kavuştu. Kendisinden Ahmed Şihâb'in birâderzâdesi Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî, İbn-i Asâkir, Sem'ânî, Abdullah bin Mes'ûd bin Abdullah bin Matar er-Rûmî gibi seçilmiş zâtlar ilim ve edeb öğrendiler.

Sühreverdî hazretleri, hırkasını Kâdı Vecihüddîn'den giydi. O da şeyh Ferec ez-Zencânî'den, o, Şeyh Ebü'l-Abbâs en-Nehâvendî'den, o, Muhammed bin Hafif eş-Şîrâzî'den, o, Kâdı Ruveym Ebû Muhammed el-Bağdâdî'den, o da, Cüneyd-i Bağdâdî'den ilim ve feyz almıştır.

Abdülkâhir Sühreverdî, nefsine hâkim ve Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin hâline benzer bir hâl üzere olduğu nakledilir. Çünkü Sühreverdî hazretleri, zâhir ve bâtında, her haliyle İslâmiyetin edeb dâiresinde hareket ederdi. Kendisi ve talebeleri için Bağdad'ın batı yakasında büyük bir tekke inşâ edildi. Onun dersleriyle çok kimseler İslâmiyetin nurlu yolunu öğrendi. Dünyâ ve âhıret saadetine kavuştular.

Sühreverdî hazretleri, meşhûr Nizâmiyye Medresesi'nde ders vermesi için da'vet edildi. 545 (m. 1150) senesi Muharrem ayının yirmiyedinci günü bu da'veti kabûl edip, orada bir müddet hadîs dersi verdi. Onun dersinin bereketi hemen görüldü. Bütün talebeler tam bir dikkat ve edeb ile istifâdeye koştular. 547 (m. 1152) senesinde Câmi-i Atîk'de va'zü nasihatte bulundu. Sonra Şam'a geri döndü. Adâlet sahibi bir sultan olan Nûreddîn Mahmûd, Sühreverdî hazretlerinin Şam'a teşrîfine çok memnun oldu. Kısa bir süre de Şam'da kalıp va'zü nasihatte bulunan Sühreverdî hazretleri Bağdad'a döndü.

Kendisi anlatır: "Birgün hocamın huzûruna girdim. Bende bir gevşeklik ve isteksizlik hâli vardı. Hocam buyurdu ki: "Sende bir karartı, bir zulmet seziyorum." Bunun sebebini anladım ve bu hocamın bir kerâmetiydi. Oradan ayrıldım, İki-üç gün birşey yemedim. Azığım da yoktu. Dicle kenarına gidip suya girdim ve açlığım böylece gitsin istedim. Fakat gitmedi. Bir zaman sonra, sokakta giderken birisini gördüm. Yanında başkaları da vardı. Ellerindeki tokmakla pirinçleri dövüyor, un hâline getiriyorlardı. Onlara, "Beni de ücretle çalıştırır mısınız?" dedim. "Ellerini görelim" dediler. Gösterdiğimde, "Bu eller ancak kalem tutar" dediler. Sonra bana, içine altın konmuş bir kâğıt uzattılar. Ben de "Bunu alamam, zira bir iş yapmadım ki, eğer yazılacak birşey varsa onu yapabilirim" dedim, içlerinden biri uyanık biri idi. Orada yüksek bir yere çıktı. Yukarıdan hizmetçisine seslenip, "Ona bir tokmak ver" dedi. O da tokmağı bana verdi. Onlarla beraber pirinci tokmakladım. Böyle işe alışık değildim, İş sahibi göz ucu ile bana bakıyordu. Bir saat geçti. Sonra iş sahibi beni çağırdı. Ben de gittim. Bana bir miktar altın verdi ve: "İşte senin ücretin" dedi. Onu aldım ve oradan ayrıldım. Sonra, Allahü teâlâ benim kalbime ilim öğrenmek arzu ve isteğini verdi. Din bilgilerini en ince noktalarına kadar öğrendim. Usûl-i dîn, Usûl-i fıkh, Vâhidî'nin "Vesît"ini, tefsîr ve çok hadîs-i şerîf kitaplarını ezberledim."

Serrâc ed-Dımeşkî ve Şihâbüddîn es-Sühreverdî anlatır: "Birgün Sühreverdî hazretlerinin huzûruna üç hıristiyan ve üç yahudi gelmişti; Onlara îmânı ve İslâmı anlattı. Kabûl etmediler. Sonra onların herbirinin ağzına sütten bir yudum verdi. Bundan sonra herbiri, Kelime-i şehâdeti söyleyip

müslüman oldu. “O sütü içince, kalbimizdeki (Hıristiyanlık ve Yahudiliğin) bütün küfür pisliklerinin dışarı çıktığını hissettik” dediler. Abdülkâhir Sühreverdî buyurdu ki: “Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin önce müslüman olmayışınızın sebebi; şeytanlarınız size mâni oluyordu. Onlar burada önce ıslah oldu. Size Allahü teâlânın hidâyet vermesi için biz de duâ ettik.” Sühreverdî hazretleri sonra mübârek ellerini onların gözlerine sürdü. Kerâmet olarak, onlar uzak yerlerdeki tanıdıklarını gördüler ve onlara müslüman olduklarını bildirip, İslâm Dînine da’vet ettiler.”

Sehâvî şöyle anlatır: “Birgün Sühreverdî hazretleriyle Bağdad’ın sultan çarşısından geçiyorduk. Sühreverdî hazretleri, oradaki bir kasap dükkânında soyulup asılmış bir koyuna bakmaya başladı. Buyurdu ki; “Bu koyun bana diyor ki, ben leşim.” Bunu işiten kasap düşüp bayıldı. Daha sonra suçunu i’tirâf etti ve bir daha böyle yapmıyacağına söz verip, tövbe etti.

Menâvî anlatır: “Sühreverdî hazretleri birgün yanında bulunanlara, “Biz fakiriz, ihtiyâcınızı, yalnızlığı seven Allahü teâlâdan isteyin. Size bir kapı açar. Bu yolda devâm ediniz” buyurdu. Böyle yaptılar. Daha sonra tanıdıkları olan İsmâil Betâihî isminde birisi geldi. Elinde bir kâğıt vardı. Onda da otuz tane dâire vardı. “Bunu alın” dedi. Az bir zaman sonra başka birisi de çıka geldi ve ortaya bir mikdar altın koydu. Sühreverdî hazretleri getirilen bu altınları saydı, tam otuz tane idi ve elden bırakılan her bir altın o kâğıttaki dâiresine düştü. Tam o dâire büyüklüğünde idi. “Alın bunları, ihtiyâcınıza sarfedin, bu, İsmâil hazretlerinin bir kerâmetidir” buyurdu.”

Şâ’rânî hazretleri şöyle anlatır: “Fakir bir kimse Abdülkâhir Sühreverdî’nin evine gelip bir müddet kaldığında, onun odasına hergün girer, hâlini sorar ve ona, “Sende şöyle hâller meydana gelir, nice şeyler sana ma’lûm olur. Bütün bu hâllere kavuşmanla birlikte, sana şöyle şöyle sûrette biri gelir. O şeytandan sakın” buyururdu. Aynen haber verdiği şeyler o fakirin başına gelirdi.”

Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî anlatır: “Birgün amcam Abdülkâhir hazretlerinin yanına bir köylü geldi. Beraberinde bir buzağı getirmişti. “Efendim bu buzağıyı sizin için nezretmiştim. Buyurun” dedi. Amcam; “Bu buzağı diyor ki, nezredilen ben değilim. Ben başka bir kişi için nezredildim. Sizin için nezr edilen bir başkasıdır” dedi. Az sonra birisi geldi. Onun da elinde bir buzağı vardı. Hemen “Efendim sizin için nezr edilen budur. Elinizdeki başkasına âittir” dedi. Onu aldı ve gitti.

Bir defasında amcam Sühreverdî ile giderken, köprü üzerinde birisini gördük. Meyve götürüyordu. Ona, “Bunları bana sat” buyurdu. O da, “Niçin?” dediğinde, “Çünkü o meyveler diyor ki, “Beni bu kişiden satın al. Çünkü o, beni içki içmek için satın aldı” dedi. O kişi düşüp bayıldı. Daha sonra amcamın huzûruna gelip tövbe etti ve “Benim bu hâlimi Allahtan başka kimse bilmiyordu. Fakat Sühreverdî hazretlerine hâlim ma’lûm olmuş” dedi.

Birgün Bağdad’da Kerh denilen bir yere geldik. Orada bir evden sarhoş kimselerin seslerini işittik. Amcam oraya girdi. O evin altında bir yerde, namaz kılıp duâ etti. Sonra eve girdik. Onların toplandığı odaya vardığımızda, içtikleri şarabın su hâline döndüğünü gördük. Hepsi tövbe etti. Amcamın talebesi olmakla şereflendiler.”

Sühreverdî hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1. Âdâb-ül-mürîdîn, 2. Şerh-ül-esmâ-ül-hüsnâ, 3. Muhtasâr-ı mişkât-ül-mesâbih lil-Begâvî, 4. Müsannefi fî tabakât-üş-Şâfiiyye.

Abdülkâhir Sühreverdî’nin yazmış olduğu Âdâb-ül-mürîdîn adlı eserinden ba’zı bölümler:

Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin sonuncusu Muhammed aleyhisselâma ve O’nun âline ve Eshâbına salât ve selâm olsun. Bil ki; herhangi birşeye tâlib olan, onu isteyen kimsenin, önce o şeyin mahiyetini, ne olduğunu bilmesi gerekir. Böylece talibin o husûsa rağbeti, isteği artar. Bir kimse ahlâk ilmi ehlinin akidelerini, zâhir (dış) ve bâtınlarıyla (içleriyle) alâkalı âdabını, aralarında cereyan eden konuşmalardaki ifâdelerin ve kullandıkları kelimelerin ne ma’nâya geldiğini bilmelidir ki, sözlerinde ve işlerinde onların izinde bulunabilsin.

Onların kısaca i’tikâdları ve âdabı şöyledir: Allahü teâlâ birdir. O’nun ortağı yoktur. O’nun eşi, benzeri ve zıddı yoktur. O’nun kâmil sıfatları vardır. Noksan sıfatlardan münezzehtir. O, kendisi tarafından bildirilen isimlerle isimlendirilir. O, cisim değildir. Allahü teâlânın bekâsı vâcibdir. O’nun varlığının öncesi yoktur. O’nun zâtı anlatılamaz.

Ahlâk ilmi âlimlerinden birisine, Allahü teâlâ hakkında sorulduğu zaman şöyle cevap verdi: “Eğer Allahü teâlânın zâtını soruyorsan, Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “O’na benzer hiçbir şey yoktur” (Şûrâ-11) buyurulmuştur. O’nun sıfatlarını soruyorsan, İhlâs sûresinde buyurulduğu gibidir. Meâlen şöyledir: “O Allah tekdir. Allah Sameddir (Her yaratığın muhtaç olduğu eksiksiz bir varlıktır). Doğurmadı. O, doğurulmadı da. Hiçbir şey de O’na denk olmamıştır.” Eğer ismini soruyorsan, Kur’ân-ı kerîmde meâlen Allahü teâlâ buyurdu ki: “O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allahtır. Gizliyi de aşikârı da bilendir. O, Rahmândır (dünyâda bütün kullara rahmet edendir) Rahimdir (âhırette yalnız mü’minlere merhamet edendir)” (Haşr-22). (Allahü teâlânın daha başka isimleri de vardır. Allahü teâlânın isimleri sonsuzdur. Binbir ismi var diye meşhûrdur. Ya’nî isimlerinden binbir tanesini insanlara bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâmın dininde, bunlardan doksandokuzu bildirilmiştir. Bunlara Esmâ-i Hüsnâ denir. Allahü teâlânın isimleri tevkifidir. Ya’nî, İslâmiyette bildirilen isimleri söylemek caizdir. Bunlardan başkasını söylemek caiz değildir. Meselâ, Allahü teâlâya âlim denir. Fakat âlim demek olan fakîh denmez. Çünkü İslâmiyet Allahü teâlâya fakîh dememiştir. Allah ismi yerine tanrı demek caiz değildir. Fakat “Birdir Allah, O’ndan başka tanrı yok” denilebilir. Eğer O’nun fiilini (işini) soruyorsan, Kur’ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen buyuruyor ki; “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi (O’na muhtaçtır. Hacetlerini) O’ndan isterler. O, her an bir iştedir” (Diriltmek, öldürmek, azîz kılmak, alçaltmak, zengin yapmak, fakir yapmak, duâ edene icabet; etmek, istiyene vermek, v.s. gibi.) (Rahmân-29).

Onlar Allahü teâlânın istivası hakkında Mâlik bin Enes’in (radıyallahü anh) söylediğini söylemişlerdir. Mâlik bin Enes’e (radıyallahü anh) istiva sorulduğunda, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) şu hadîs-i şerîfini nakletti: “İstivanın olduğu bilinir. Keyfiyeti (nasıl olduğu) mechûldür (bilinmez). Ona îmân vâcibdir. Ondan suâl bid’attir. Onu inkâr küfürdür.”

Onlar yine icmâ’ ettiler ki: Kur’ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir. Mushaflarımızda yazılı olup, dillerimizle okunur, kalblerimizde muhafaza edilir.

> Allahü teâlâyı mü’minler Cennette görecektir. Fakat, nasıl olduğu bilinmeyen, bir görmekle göreceklerdir. Nasıl olduğunu bilinmiyeni anlaşılmayanı görmek de, nasıl olduğu anlaşılmayan bir görmek olur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Kıyâmet günü Rabbinizi, ondördüncü gecesinde ayı dolunay hâlinde gördüğünüz gibi göreceksiniz.”

Îmân ve ikrâr, Allahü teâlânın Kur’ân-ı kerîmde bildirdiğine ve Resûlullah efendimizin haber verdiği şeylerin hepsinedir. Resûl-i ekremin haber verdiği şeyler de; Cennet, Cehennem, Levh-i mahfûz, Kalem, Havz, Sırat, şefaat, Mizan, Sûr’un üfürülmesi, kabir azâbı, Münker ve Nekir’in suâli, öldükten sonra dirilmek, Cennet ve Cehennemin ebedî (sonsuz) olarak devam etmek üzere yaratıldıkları, Cennet ve Cehennem ehlinin oralarda sonsuz kalacakları, Cennetliklerin ni’metlere kavuşacağı, Cehennemliklerin azâb görecekleri, fakat Cehennemlikler arasında olan günahkâr mü’minlerin Cehennemde ebediyyen kalmıyacakları v.s. bildirildi.

> Kulların bedenlerini Allahü teâlâ yarattığı gibi, onların işlerini de O, yaratır. Nitekim Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen: “Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır” (Saffât-96) buyurdu.

Allahü teâlâ kullarının küfründen, imansız olmasından ve günahlarından râzı değildir. Her iyi ve kötü kimsenin arkasında namaz kılmak caizdir. Ehl-i kıble olan hiç kimse için, yaptığı bir hayır işten ve iyilikten dolayı, bu Cennetliktir diye şehâdette bulunulamaz. Yine hiçbir kimsenin işlediği büyük günahtan dolayı, Cehenneme gideceğine şehâdet edilemez.

Allahü teâlâ, peygamberleri vasıtasıyle insanlara kitaplar göndermiştir. Peygamberler, insanların en üstünleridir. Muhammed aleyhisselâm da onların en üstünüdür. Allahü teâlâ, O’nunla Peygamberliği sona erdirdi (O’ndan sonra

peygamber gelmiyecektir). Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekr, sonra Hazreti Ömer, sonra Hazreti Osman, sonra Hazreti Ali, sonra aşere-i mübeşşerenin tamâmı, sonra Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kendilerini Cennetle müjdelediği kimseler. Sonra Bedr gazâsında bulunan üçyüzonüç kişi, sonra Uhud gazâsında bulunanlar, sonra Bî'at-ur-rıdvân, ya'nî ağaç altında Resûlullaha söz veren bindörtyüz kişi, en üstündür. (Bu üstünlük önce îmâna gelmek, din için herkesten çok mal vermek ve canını feda etmektir. Ya'nî dinde sonra gelenlere üstâd olmaktır. Sonra, ilimleriyle amel edenler, sonra, insanlara en fâideli olanlardır.

Mü'minler arasında üstünlük bakımından farklılık olduğu gibi, melekler arasında da vardır.

Helâli, aramak farzdır. Yeryüzünde helâl her zaman bulunur. Allahü teâlâ, kullarından helâli aramalarını istedi. Fakat mümkün olanı istedi. Ancak, helâl bir yerde çok, diğer yerde azdır. Arayıp bulmak kula düşer.

Dinde inanılması lâzım gelen şeyleri dil ile ikrâr (söyleyip), kalb ile tasdik ettikten (inandıktan, kabûl ettikten) sonra, şartlarına uygun amel yapmakla, kalbdeki îmân parlar. Kişi, îmânı dili ile söylemelidir. Hiçbir zarûret olmadan dil ile îmânı söylememek küfre sebep olur. Dili ile îmânı olduğunu söylediği hâlde, kalbinden inanmıyan, müslüman değildir. O kimse münâfıktır. Ameli terk eden fâsık olur. Sünnet-i seniyyeye uymayan, bid'at sahibidir. İnsanlar, îmân bakımından birbirlerinden farklı derecelere sahiptirler.

Konuşurken yeri gelince "İnşâallah" demelidir:

> Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "And olsun ki, Allah gerçekten Peygamberine o rü'yâyı hak olarak doğru gösterdi. And olsun ki, İnşâallah emniyet içinde kimseler olarak, başlarınızı traş etmiş ve kısaltmış olduğunuz hâlde, korkmaksızın, mutlaka Mescid-i Harâm'a gireceksiniz..." (Fetih-27) buyurdu. Fakat bu âyet-i kerîmede "İnşâallah" şek ve şüphe üzerine buyurulmamıştır. Tasavvuf büyüklerinden birisine, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde "İnşâallah" buyurması hakkında sorulunca; "Allahü teâlâ "İnşâallah" buyurmakla, kullarına böyle söylemeyi, öğretmeyi murâd etmiştir" buyurdu. Âyet-i kerîmede Allahü teâlâ kamil ilmi ile "İnşâallah" derse, ilmi noksan olan kulların konuşmalarında, "İnşâallah" demeleri gerektiği hakkında işâret vardır. Bu yüzden Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) kabristanda "İnşâallah biz size yakında katılacağız"buyurmuştur. Halbuki, Peygamber efendimizin ölüm hakkında ve onlara kavuşma husûsunda hiçbir şüphesi yoktu.
>
> İyilik ve takvâ üzere yardımlaşmalıdır. Kazanç, ticâret ve san'at mübahtır. Kişi mecbûr kalırsa, başkasından birşey isteyebilir. Zengin kimsenin istemesi doğru değildir. Rızâ gösterilen fakirlik, zenginlikten üstündür. Bundan dolayı Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) fakirliği tercih etti. Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) yeryüzünün hazînelerinin anahtarı arz edildiği zaman, Cebrâil (aleyhisselâm) fakirliği işâret etti. Yine Cebrâil (aleyhisselâm) Peygamber efendimize (aleyhisselâm) tevâzu etmesini de işâret etti. Bu sebeple Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) "Yâ Rabbî! Bir gün aç, bir gün tok olmayı istiyorum. Acıktığım zaman sana yalvarırım, doyduğum zaman sana hamd eder, seni anarım" buyururdu.

Tasavvuf ehli, Allahü teâlânın kazâsına rızâ göstermeyi, belâya sabretmeyi, ni'metlere şükür etmeyi, herkese vâcib görmektedirler. Allahü teâlânın azâbından korkmak, rahmetinden ümid kesmemek, kul için iki sağlam iptir ki, kulları Allahü teâlâya karşı edebe muhalif iş yapmaktan alıkoyar. Ümit ve korku hâline sahip olmayan her kalb haraptır, insan, aklı yerinde olduğu müddetçe Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet edip, kulluk vazîfelerini yapmakla mükelleftir. Ancak kulun kalbi, ma'nevî kirlerden temizlenip, kalbi dâima Allahü teâlâ ile beraber olunca, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınırken ve kulluk vazîfelerini yaparken, kendisinde bir zorluk ve meşakkat hissetmez hâle gelir. Fakat yine emirlere uyup, yasaklardan sakınmakla me'mûrdur. Havada bağdaş kurup otursa bile, insan olmak, hiç kimseden kaybolmaz. Ancak beşerî durum, ba'zan kuvvetli, ba'zan zayıf olur. Sıddîklar, nefislerinin köleliğinden kurtulmuşlardır. Âriflerde, kötü sıfatlar bulunmaz.

Allahü teâlâ için sevmek, O'nun için buğzetmek, îmânın en güvenilir ve sağlam kulplarındandır. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak) yapmak imkânı olan herkese, imkânı nisbetinde lâzımdır.

Evliyânın kerâmeti haktır. Evliyâ Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) zamanında ve ondan sonraki asırlarda da kerâmet gösterdiler. Peygamberlik mu'cize ile değil, Allahü teâlânın onları peygamber olarak göndermesi ve vahy göndermesi ile sabit olur. Peygamberlerin mu'cize göstermesi ve o mu'cize ile inkâr edenlere peygamberliğini isbât etmesi lâzımdır. Velinin ise kerâmetini gizlemesi lazımdır. Fakat Allahü teâlânın, kerâmeti veli kulunda izhâr etmesi (göstermesi) müstesnadır.

Ahlâk ilmi ehli, dinde mücâdele ve münâkaşadan insanları men ettiler. Dünyâ ve âhırette kendilerine fayda verecek şeyleri öğrenip, bunlarla meşgûl olmayı, zararlı olanlardan ise sakınmayı tavsiye ettiler.

> Dînen giyilmesi haram olanların dışında, bütün elbiseleri giymek mübahtır. Gösterişli ve süslü olmayan elbiselerle yetinmelidir. Çünkü Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Az fakat kâfi gelen, çok fakat Allahü teâlâdan alıkoyandan daha hayırlıdır" buyurdu. Zira dünyânın helâl elbiseleri için, yarın kıyâmet gününde hesap, haram olanları için de ceza vardır.
>
> Ma'nâyı bozmadığı ve tegannî olmadığı müddetçe, Kur'ân-ı kerîm okurken sesi güzelleştirmek müstehabdır. Çünkü Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte; "Kur'ân-ı kerîmi seslerinizle süsleyiniz" buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; "Herşeyin bir süsü vardır. Kur'ân-ı kerîmin süsü ise, güzel sestir" buyuruldu. (Elhân ile, ya'nî mûsikîye uyarak tecvidi bozmak bid'at ve dinlemesi de büyük günahtır.) Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) şiir hakkında sorulduğu zaman: "O bir sözdür, iyisi iyi, kötüsü de kötüdür"buyurdu. İçerisinde nasihatler ve hikmetler, Allahü teâlânın ni'metlerinden, sâlih ve iyi kimselerin ve takvâ sahiplerinin güzel hâllerinden bahseden şiirler iyi olanlarıdır. Bunları dinlemekte hiçbir mahzur yoktur. Bir takım yerlerden, zamanlardan ve ümmetlerden bahseden şiirler de dinlenebilir. Hiciv ve kötülük bulunan şiirleri dinlemek günahtır. Nefsin hoşuna giden, şehveti tahrik eden şiirleri okumak haramdır.

Dinde bilinmesi zarurî olan bilgileri, helâl ve harama dâir bilgileri öğrenmek her müslümana lâzımdır. Çünkü bunlara uygun amel yapmak, ancak bunları bilmekle mümkün olur. Yaşanmayan ve tatbik edilmeyen bir ilim, meyvesiz ve fâidesiz olur. Bilmeden, gelişi güzel yapılan bir amel ise, eksik olur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "İlim taleb etmek, her müslümana farzdır" buyurdu.

Ahlâk ilmi ehli, müslümanlar arasında ameldeki ayrılığı (Amelde dört hak mezhebi) inkâr etmezler. Zîrâ Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîflerinde: "Ümmetimin âlimleri arasındaki ayrılık rahmettir" buyurdu. Tasavvuf büyüklerinden birisine, ihtilâfları (farklı ictihâdları) rahmet olan âlimlerin kimler olduğu soruldu. O anda şöyle cevap verdi: "Onlar Allahü teâlânın kitabına sarılan, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine uymaya çok gayret eden, Eshâb-ı Kirâmın yolunda giden âlimlerdir. Bunlar da hadîs âlimleri, fıkıh âlimleri ve tasavvuf büyükleri olmak üzere üç kısma ayrılır. Hadîs-i şerîfler, Edille-i şer'iyyenin (dîni hükümlerin çıkarıldığı dört kaynağın) ikincisidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Peygamber size ne verdi ise, onu alın. Size neyi yasak etti ise, onu da almayın. (Yapma dediğini yapmayın). Allahtan korkun, çünkü Allah, çok şiddetli azâb sahibidir" (Haşr-7) buyuruyor. Hadîs âlimleri, hadîs-i şerîf dinlemek, onları nakletmek, derlemek ve sahih olanını, sahih olmayandan ayırmakla uğraşırlar. Onlar dînin bekçileridirler. Fıkıh âlimlerine gelince; onların, hadîs âlimlerine üstünlükleri vardır. Çünkü onlar, hadîs-i şerîfleri anlayıp, onlardan hüküm çıkarırlar. Dînin hükümlerini bildiren onlardır. Tasavvuf ehli ise, bu

iki sınıf âlimlerin bildirdiklerine uyarlar. Bid'at işlemekten uzak dururlar. Sünnet-i seniyyeye bağlıdırlar. Onlar, fıkıh âlimlerinin icmâ' ettikleri husûslara uyarlar. Bağlı oldukları mezheb içindeki fıkıh âlimlerinin ihtilâf ettikleri husûslarda en güzel ve evlâ olanı alırlar. Te'vîllere ve nefse uymaktan doğan bid'atlere yapışmak onların yolu değildir. Sonra, tasavvuf âlimlerinin yüksek ilimleri ve şerefli hâlleri vardır. Onlar mu'âmelât bilgilerinden, kötü ve çirkin olan hâllerin neler olduğundan, şerefli makamlardan anlatırlar. Tövbe, zühd, vera', sabır, rızâ, tevekkül, muhabbet, ümit ve korku, müşâhede, kanâat, doğruluk, ihlâs, şükür, zikir, tefekkür, murâkabe, ibret almak, Allahü teâlâdan korkmak, O'na ta'zîm, günahlara pişmanlık, haya, fenâ, bekâ, nefsi tanımak, nefsle mücâdele, riyanın incelikleri, gizli şehvet, gizli şirk ve bunlardan kurtulmak, gibi husûslardan bahsederler. Tasavvuf âlimleri, zikirlerin hakîkatleri, insana Allahü teâlâyı unutturan, O'ndan uzaklaştıran çeşitli hâllere dâir hakîkatlerden konuşurlar. Bir kimse, bu üç ilim dalından birinde bir konuya takılsa, o sahanın âlimine müracaat eder. Meselâ, hadîs ilminden anlaşılmayan bir mes'ele için, hadîs âlimlerine müracaat edilir. Fıkhın inceliklerinden bir müşkülü olan kimse, fıkıh âlimlerine; hâl bilgilerinden, meselâ vera'nın incelikleri, tevekkül sahiplerinin makamları hakkında müşkülü olan ise, tasavvuf ehline müracaat eder. Kim bunun aksini yaparsa, hatâ eder.

Tasavvuf (Ahlâk ilmi) büyüklerinin, tasavvufla ilgili konular hakkında sorulan suâllere verdikleri cevaplar, duruma göre farklılık arz eder. Her tasavvuf büyüğü, ya kendi durumuna göre veya suâl soranın durumuna ve derecesine göre cevap verir. Suâl soran talebe ise, ona zâhirî ilimlere, fıkıh kitaplarına göre cevap verirler. Suâl soran tasavvufta orta mertebelerden birisinde ise, onun hâline göre cevap verirler. Suâl soran ârif ise, hakîkat cihetinden cevap verirler. Bu durumu, tasavvuf büyüklerinden birisinin şu sözü çok güzel açıklamaktadır "Tasavvufun başı ilim, ortası amel, sonu mevhibedir (Allahü teâlânın lütfu ve ihsânı olan ma'nevî ilimdir), ilim, muradı (maksadı) açar. Amel, istemeye yardımcı olur. Mevhibe, amelin meyvesine ulaştırır. Ahlâk ilmi ehli üç kısımdır. Mürid (talebe) durumunda olan tâlibdir. Orta derecede olan (daha yoldadır). Sona varmış olan, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmuş olandır. Talebe, muradına ermek için çalışır. Orta derecede olan, makamların âdabını gözetmekle meşgûldür. Bir hâlden diğer bir hâle yükselir. O, devamlı ilerleme halindedir. Sona varmış olan ise, bütün makamları aşmış ve artık istikrâra kavuşmuş bir haldedir. Çeşitli hâller, onda bir değişiklik meydana getiremezler. Talebe, nefsiyle, şehvetiyle ve şeytanla mücâdele etme, hazlarından uzak kalma mertebesindedir. Orta mertebede olan, murada kavuşabilir miyim, yoksa kavuşamaz mıyım korkusu ile içinde bulunduğu hâllerde doğruluğa riâyet, makamlarda edebi gözetme mertebesindedir. Sona ulaşan ise, bütün makamları elde etmiştir. Onun hâli, darlıkda da, genişlikte de eşittir. Onun yemesi açlığı, uykusu uykusuzluğu gibidir. Onun, dünyevî istek ve lezzet hissi kalmamıştır. Onun zâhirî (dışı) halk ile, bâtını (içi) Hak iledir."

Tasavvuf yolunda edeb: Bu yolun bir zâhiri, bir de bâtını vardır. Zâhirini halk ile olan edebler, bâtınını ise Allahü teâlâya karşı olan edebler teşkil eder. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), namazda iken bir şeyle oynayan birisini görünce, "Eğer kalbinde huşû' olsaydı, a'zâların da huşû' hâlinde olurdu" buyurdu. Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Hafs el-Haddâd'a: "Talebelerini sultanlar gibi terbiye ettin" deyince, Ebû Hafs; "Zâhirdeki güzel edeb, bâtındaki güzel edebe delâlet eder" dedi.

Ahlâk ilmi ehli arasında edebe riâyet edilmesi, başka şeylerden önde gelir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde edeb ehlini övüp, onların durumlarını şu âyet-i kerîmede meâlen şöyle bildirdi: "Gerçekten Allahın Peygamberinin yanında (edebe riâyet ederek) seslerini yavaşlatanlar o kimselerdir ki, Allahü teâlâ kalblerini takvâ için imtihan etmiştir. Onlar için mağfiret ve pek büyük bir ecr vardır" (Hucurât-3). Ebû Abdullah bin Hafif: "Ruveym bin Ahmed bana; "Ey Oğul! Amelin güzel, edebin ince olsun" dedi"

Denilir ki, tasavvufun tamâmı edebten ibârettir. Her zamanın, her hâlin ve makamın riâyet edilmesi gereken edebi vardır. Edebe yapışan kimse, büyüklerin mertebesine kavuşur. Edebden mahrûm olan kimse, yakınım zannettiği yerden pek uzaklardadır. Kabûl edileceğini umduğu yerden geri çevrilir. Edebden mahrûm olan kimse, bütün hayırlardan mahrûm olur.

Denilir ki, nefsin edebi; nefse hayrı tanıtmak ve onu teşvik etmek, ona şerri (kötüyü) tanıtıp ondan menetmektir.

Denilir ki, edeb; fakirlerin senedi, zenginlerin süsüdür, insanlar edeb husûsunda üç kısımdır. Bunlar Dünyâ ehli, din ehli ve din ehli arasında da dereceleri yüksek olanlardır.

Dünyâ ehlinin âdabının ekserisi, fesahat ve belagat ilimlerini, meliklerin haberlerini ve şiirleri ezberlemektir. Din ehlinin edeblerinin ekserisi, zâhir (dış) ve batınlarını (içlerini) Allahü teâlânın emirlerine uymakla süslemek, nefsinin arzu ve isteklerini terk etmek; haramlardan ve şüphelilerden sakınmak, hayır işlere koşmaktır. Din ehlinden büyük zâtların âdabı ise, kalblerini Allahü teâlâdan başkası ile meşgûliyetten korumak, sırları gözetmektir. Tasavvuf yolunda talebe durumunda olanların, amel bakımından birbirine üstünlükleri vardır. Orta durumda olanların, edeb bakımından birbirine üstünlükleri vardır. Âriflerin ise, himmet bakımından birbirine üstünlükleri vardır.

> Cüneyd-i Bağdadî'ye "Sadakalarınızı Allah yolunda çalışmaya koyulmuş olan fakirlere verin ki, onlar öteye beriye koşup, kazanamazlar. Dilenmekten çekindikleri için, tanımıyanlar onları zengin zanneder. Ey Resûlüm, sen onları simalarından tanırsın. Onlar, iffetlerinden ötürü insanları rahatsız edip birşey istemezler. Siz malınızdan bunlara ne harcarsanız, muhakkak Allah onu hakkıyla bilicidir" (Bekâra-273) meâlindeki âyet-i kerîme hakkında sorulunca, "Onların himmetlerinin yüksekliği Allahü teâlâdan başkasına ihtiyâçlarını arz etmekten men eder" buyurdu.

> Muhtelif yerlerdeki edepler: Misâfire ikram: Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Mü'minlerin Allah için birbirlerini ziyâret etmeleri, güzel ahlâktandır" buyurdu. Ziyâret edilen kimsenin, kendisini zorlamadan, evinde ne varsa misâfirine onu ikram etmesi gerekir. Evinde bir yudum su bile olsa onu ikram eder. Ev sahibinin yanında ikram edeceği birşey olduğu hâlde, misâfirine ikram etmezse, o gün ve o gece Allahü teâlânın gazâbını üzerine çekmiş olur.

Hasen-i Basrî'nin yanına girmek için izin istendiği zaman yanında yiyecek birşey varsa, o kimseyi kabûl eder, yoksa kendisi dışarıya, onun yanına çıkardı.

Denilir ki, misâfire karşı edeb şöyledir: önce selâm, sonra ikram, sonra taam (yemek), sonra kelâm (konuşma). Misâfirlere, dünyâ ve dünyâ ehli ile alâkalı lüzumsuz şeylerden sorulmaz. Ancak büyük zâtlardan ve sevdiklerinden sorulur.

Yûsuf bin Hüseyn dedi ki: Zünnûn-i Mısrî'ye "Kiminle arkadaş olayım?" diye sordum. Cevâbında, "Hasta olduğunda seni ziyâret eden, günah işlediğinde senin için Allahü teâlâdan af dileyen kimse ile" buyurdu.

> Rivâyet edilir ki; Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) yolda giderlerken bir yerde durup, orada bulunanlara selâm verdi ve "Size iyilerinizi ve kötülerinizi haber vereyim mi?"

> "Hayırlılarınız, iyiliği umulan ve kötülüğünden emîn olunanlardır. Şerlileriniz ise, iyilik umulmıyan ve kötülüğünden emîn olunmıyanlardır" buyurdu.

> Sefer Âdâbı: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Nice adamlar vardır ki, ne bir ticaret, ne de bir alış-veriş, Allahı anmaktan (ona ibâdet etmekten ve emirlerine bağlanmaktan), namazı gereği üzere kılmaktan ve zekât vermekten kendilerini alıkoyamaz. Onlar, öyle bir günden (kıyâmet gününden) korkarlar ki, o günde kalbler ve gözler korkudan döner." (Nûr-37) buyurulanların kimler olduğu Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) sorulunca; "Yeryüzünde, Allahü teâlânın fadl ve ihsânından istiyerek dolaşanlardır" buyurdu.

> Seferde asıl olan, cihâd için yola çıkmaktır. Sonra hac, sonra-Resûl-i ekremin kabr-i şerîflerini

ziyâret gelir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Üç mescidden başka mescidlere ziyâret için gidilmez. Bunlar; Mescid-i Haram, benim mescidim (Mescid-i Nebevî) ve Mescid-i Aksâ’dır” buyurdu. Bunlardan sonra; ilim tahsili için, âlimleri ve dostları ziyâret için yolculuk yapılır. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Allahü teâlâ, benim için birbirini sevenlere, benim için birbirlerini ziyâret edenlere sevgim haktır, buyurdu.”

Ebû Zer’in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Allah için ziyâret et. Kim Allah için ziyâret ederse, yetmiş bin melek onu ziyâret eder ve “Allahım o senin için ziyâret ettiği gibi, sen de ona vâsıl ol, ziyâret et” diye niyaz ederler. Bir Münâdî de, “Sen de iyisin, ziyâretinde. Bundan dolayı Cennetten bir yere yerleştin” der” buyurdu. Sonra ziyâret; haksızlık ve zulümleri gidermek, helâl rızık aramak, ibret almak, için yapılır. Gezinti için, riya ve nefsin arzularına, isteklerine uymak üzere, memleketlerde dolaşmak için yolculuk yapılmaz.

Ebû Turab Nahşebî (radıyallahü anh) der ki; “Tasavvuf yolundaki talebeler için, nefslerine uyarak yaptıkları seferden daha zararlı birşey yoktur. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde;“Yurtlarından çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan alıkoymaya çalışanlar gibi olmayın..” (Enfâl-47) buyurdu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, ümmetimin zenginleri hacca seyahat için giderler. Orta durumda olanları ticâret için, kurrâlar (Kur’ân-ı kerîm okuyucuları) riya için, fakirler de dilenmek için giderler” buyurdu.

Ana-baba ve hocanın rızâsı ve izni olmadan yola çıkmamalıdır. Eğer izinsiz çıkarsa, seferinde birçok engelle karşılaşır ve yolculuğunda bereket olmaz.

Topluluk hâlinde yolculuk yapılıyorsa, en zayıfların yürüyüşü gibi yürümelidir. Arkadaşı durduğu zaman durmalıdır. Mümkün mertebe, namazları vaktinden sonraya tehir etmemelidir. Eğer mümkün ise, yürüyerek gitmeyi bir vâsıtaya binerek gitmeye tercih etmelidir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Bir bineğe binerek hacca giden kimsenin, bineğinin attığı her adım için yetmiş hasene, yürüyerek giden kimsenin her adımına karşılık ise harem hasenatından yediyüz hasene (iyilik) vardır”buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) “Harem hasenatı nedir?” diye sordular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; “Onun bir hasenesi, yediyüzbin hasenedir” buyurdular.

Toplulukla yapılan yolculukta, mümkün mertebe yolculuk arkadaşlarına hizmet etmeli, onların meşakkatlerini gidermelidir. Adiy bin Hâtem şöyle rivâyet etti: Resûlullaha (aleyhisselâm), “Ey Allahın Resûlü! sadakaların en faziletlisi hangisidir?” diye sorulunca, “Kişinin, Allahü teâlânın rızâsı için arkadaşlarına hizmet etmesidir” buyurdu.

Bir memlekete gidildiği zaman, eğer orada büyük bir âlim varsa, önce onun ziyâretine gidilir. Yoksa, sâlih kimselerin yanına gidilir. Böyle kimseler çoksa, en faziletli ve kıymetli olanının yanına gidilir. Yine bir memlekete gidildiği zaman, abdest ve temizlik ihtiyâcının giderilmesi için uygun bir yer aranır. Akarsu olan yer, yerleşmek için tercih edilir. Abdest aldıktan sonra, iki rek’at namaz kılar ve yanına gideceği büyük bir zât varsa onun yanına gider. Yanında bir süre oturur. Soracağı bir husûs varsa, onu sorar, yoksa onun yanında konuşmaz. Eğer o büyük zât birşey sorarsa, ona cevap verir.

Yolculuğa çıkan kimsenin yanında abdest için bir kab bulundurması lâzımdır. Büyük zâtlardan ba’zısı, yolculuk yapan birisi ile müsâfeha yapınca, onun avucunda ve parmaklarında su kabı taşıdığına dâir bir izin olup olmadığına bakardı. Eğer böyle bir iz bulursa, onu çok iyi karşılar, bulamazsa, ona yüz vermez ve onu kabûl etmezdi. Yine onlardan birisi, yolculuk yapan birisinin yanında su kabı görmezse, bundan, onun namazı terketmeyi göze aldığına hükmederdi. Yola çıkacak kimsenin yanına; iğne, iplik, makas,

çakı v.b. gibi şeyleri alması müstehabdır. Çünkü bunlar, farzları eda etmeye yardımcı olurlar. Yolculuğa çıkmak isteyen bir kimse, dostlarını ve tanıdıklarını dolaşması, onlara veda etmesi ve onlarla helâllaşması lâzımdır. Yola çıkan kimsenin özellikle namazlarını terk etmemesi lâzımdır.

Giyinme âdâbı: Giyinmede temizliğe çok dikkat edilir. Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Temizlik imândandır” buyurdular. Giyimde avret mahallini örtüp, sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiselerin, temiz, imkânına göre kıymetli kumaştan olması esastır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) İbâdet niyetiyle alanları dünyâdan saymamışlardır.

Yeme-içme âdâbı: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Yeyin, için isrâf etmeyin. Çünkü Allahü teâlâ isrâf edenleri sevmez” (A’râf-31) buyuruyor. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte, “Sizden biriniz birşey yediği zaman “Bismillâhirrahmânirrahim” desin. Eğer başında Besmeleyi unutur. Sonra hatırlarsa, “Bismillahi evvelühu ve âhıruhu” desin” buyurdu. Yine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) yemek kabını işâret buyurarak, “Onun kenarlarından yiyiniz. Ortasından yemeyiniz. Çünkü bereket, yemeğin ortasına iner” buyurdu.

Rızık husûsunda merak etmemeli, endişe etmemelidir. Bütün vaktini bununla geçirmemelidir. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Nice hayvanlar vardır ki, rızkını yüklenip taşımaya güçleri yetmez. Onlara da, size de, rızkı Allahü teâlâ verir. Allahü teâlâ Semî’dir. Alîmdir” buyuruyor. (Ankebût-60).

Yemek yerken, açlığı gidermek, nefse hakkını vermek ibâdet ve tâatleri yapabilecek kuvveti, enerjiyi kazanmak kastedilir. Yoksa, yemek, lezzet almak niyetiyle yenmez. Peygamber efendimiz.” (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte “Nefsin, insan üzerinde hakkı vardır” buyurdular. Büyük zâtlardan birisine, “Tasavvuf ehli nasıl yemek yerler?” diye sorulunca, “Hastanın, şifa bulmak ümidi. İle ilâç alması gibi” diye cevap verdi. Yemek yerken; mi’denin üçte biri yemek için, üçte biri su için, üçte biri de hava için ayrılmalıdır.

Yemek hazır iken beklememeli, vakti yemekle geçirmemeli. Yemeği normal zamanı içinde bitirmeli.

Yemek yerken, hiçbir yemeği kötülememelidir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), “Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), hiçbir yemeği asla kötülemedi” buyurdu. Acıkmadan yememeli, acıkınca yemelidir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: “Yediğiniz yemekleri, Allahü teâlâyı anarak ve namaz kılmak sûretiyle eritiniz. Tok karınla uyumayınız. Yoksa kalbiniz kasavetli olur” buyurdu.

Yemek yerken güzel şeylerden konuşmalıdır. Denildi ki: Yemek yerken konuşmamak, mecûsîlerin âdetidir. Yemek yerken, sağ ayağı dikip, sol ayak üzerine oturmak, Besmele çekmek, üç parmakla yemek, lokmayı küçük almak, lokmayı iyice çiğnemek ve parmakları yalamak sünnettir. Câbir (radıyallahü anh) şöyle dedi: Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bize parmaklarımızı yalamamızı ve tabağı sıyırmamızı emrederek, “Sizden birisi, bereketin, yemeğin neresinde olduğunu bilemez” buyurdu. Yemek yerken başkasının lokmasına bakmamalıdır. Çünkü hadîs-i şerîfte “Sizden biriniz, arkadaşının lokmasına bakmasın” buyurulmuştur. Yemek yemeği bitirdikten sonra, Allahü teâlâya hamd etmelidir. Büyük zâtlardan birisi; “Dostlarla beraber, rahat ve neş’e ile, yabancıların yanında edebe riâyet ederek, fakirlerle beraber îsâr (onları kendisine tercih) ederek yemelidir” buyurdu.

Yemeği yalnız yememelidir. Ailesi veya arkadaşları ile yemelidir. Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: “En hayırlı yemek, yiyenlerin çok bulunduğu yemektir.”

“Dostlarla beraber yemek yemek, şifâdır.”

“İnsanların şerlisi; yalnız yiyen, hizmetçisini döven, başkasını doyurmayandır.” Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bir toplulukla yemek yedikleri zaman, yemeği en son bırakırlardı.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Birgün Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna girdim. Namaz kılıyorlardı. Namazdan sonra Resûlullahın (aleyhisselâm) aç olduklarını öğrenince, ağladım. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), “Ağlama! Çünkü Allahü teâlânın rızâsını diliyerek, aç olan kimseye, kıyâmetin şiddeti isâbet etmez” buyurdu.

Büyüklerden bir zât şöyle buyurdu: “Misâfire ve ev sahibine şu üç şey lâzımdır Ev sahibine lâzım olan üç şey: Misâfire helâl yedirmek, namaz vakitlerini gözetmek ve namaz vaktinde misâfirini kaldırmak, gücünün yettiği şeyi misâfirden esirgememektir. Misâfire lâzım olan üç şey: Ev sahibinin dediği yere oturmak, kendisine ikram edilen yiyeceklere rızâ göstermek, ev sahibinden izin aldıktan sonra evden ayrılmaktır.”

Yatma âdabı: Allah için uyumaya çalışmalıdır. Allahü teâlâdan gâfil olarak uyumamalıdır. Allah için uyuyan kimse, farzları eda etmekte yardımcı olması için uyur ve niyeti bu olur. Nafileleri, özellikle gecenin sonunda kılar. Çünkü hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Allahü teâlâ gecenin sonunda “Duâ eden var mı? Kabûl edeyim, isteyen var mı? istediğini vereyim. Af ve mağfiret olunmasını diliyen var mı? Onu af ve mağfiret edeyim” buyurur.

Allahü teâlâyı zikredenler, ananlar, uyuyuncaya kadar Allahü teâlâyı anarlar. Bunlar Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirilir: “Onlar ki, Rablerine secdeler ve kıyâmlar yaparak (namaz kılarak) **geceyi geçirirler**.” (Furkan-64).

Abdestli olarak uyumalıdır. Sağ tarafa yatarak şu duâyı okumalıdır (Allahım! Senin yüce isminle yattım. Senin isminle kalkacağım. Allahım! Nefsimi tutarsan, ona merhamet eyle, eğer onu salıverirsen, sâlih kullarını muhafaza ettiğin gibi nefsimi de muhafaza eyle. Allahım! Kullarını dirilttiğin gün, beni azâbından koru.) Her uyandığında Allahü teâlâyı hatırlamalıdır. Uyanınca abdest alıp iki rek’at namaz kılıp, tekrar uyunursa, çok sevâb kazanılır. Sabah namazından sonra uyumak uygun görülmemiştir. Akşam namazından sonra da uyumamalıdır.

İstemenin Âdâbı: Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde fakirleri meâlen şöyle medh buyuruyor: “Sadakalarınızı Allah yolunda çalışmaya koyulmuş olan fakirlere verin ki, onlar öteye beriye koşup kazanamazlar. Dilenmekten çekindikleri için, tanımıyanlar onları zengin zannederler. Ey Resûlüm, sen onları simalarından tanırsın. Onlar, iffetlerinden dolayı insanları rahatsız edip birşey istemezler. Siz malınızdan bunlara ne harcarsanız, muhakkak Allah onu hakkıyla bilicidir.” (Bekâra-273). “Ey Resûlüm! Dilenciyi de azarlama” (Duhâ-10) Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ise bir hadîs-i şerîfte; “At üzerinde bile gelse, istiyene veriniz” buyurdu.

Ebû Hafs, “Kim kendisini istemeye alıştırırsa, tama’ya, hıyânete ve yalana mübtelâ olur” buyurdu.

Tasavvuf yolundakiler, ancak zarûret ve ihtiyâç hâlinde isterler. Birşey istedikleri zaman, sâdece kendilerine yetecek miktarı alırlar. Onlar kendileri için istemeyi iyi görmezler, arkadaşları için istemeyi münâsip görürler.

Hastalık zamanındaki âdâb: Hastalık gelince, tedâvisi için çalışmalı, sabırlı olmalı. Hastalığı olan ibret almalı. Sağlığın kıymetini düşünmeli. Aynı zamanda, hastalık günahlara keffârettir. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Bir günlük humma hastalığı, bir senelik günaha keffârettir” buyurdu. Fıkıh âlimlerinden birisi; “Elemde birçok ni’metler vardır. Elem ve hastalık, günahlardan kurtulmaya, sabrın sevâbını kazanmaya, gafletten uyanmaya, sıhhat zamanındaki ni’meti hatırlamaya, tövbeyi yenilemeye, sadakaya teşvike vesile olur” buyurdu.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) birgün; “Ey Allahın kulları, tedâvi olunuz. Çünkü Allahü teâlâ, her hastalığın ilâcını da yaratmıştır” buyurunca orada bulunanlar, “Ey Allahın Resûlü! Tedâvi, Allahü teâlânın kazasından birşey giderir’ mi?” diye sordular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) “Tedâvi de Allahü teâlânın kazâsındandır” buyurdu.

Ölüm zamanındaki âdâb: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîflerinde; “Lezzetleri gideren ölümü çok hatırlayınız” buyurdu. İbn-i Harîrî şöyle anlattı: “Vefâtı sırasında Cüneyd-i Bağdâdî’nin yanında idim. Kur’ân-ı kerîm okuyordu. Ben, “Efendim, biraz kendinize acıyın. Bu kadar kendinizi yormayın” deyince bana, “Ona en muhtaç olduğum an şu saattir. Çünkü, amel defterim onunla dürülecek, onunla son bulacak” dedi ve tekrar Kur’ân-ı kerîm okumaya başladı. Bekâra sûresinden yetmiş âyet-i kerîme okudu. Sonra Hak teâlânın rahmetine kavuştu.”

Belâ ve musibet zamanındaki âdâb: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “.... Seni çeşitli belâ ve musibetlerle imtihan ettik, (sonra, seni herbirinden kurtardık.)” buyurdu. (Tâhâ-40) Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Biz peygamberler topluluğuyuz. Bizim için belalar, ecirler gibi, kat kat verilir” buyurdu.

Belâ ve musibet zamanında sızlanmamalı ve şikâyette bulunmamalı, belâ ve musibete göstereceği sabırdan dolayı Allahü teâlâ katında kazanacağı ecir ve sevâbı gözünün önüne getirmelidir. Allahü teâlânın, sabredenler için hazırladıklarını düşünmelidir. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen, bizim muhafazamız altındasın. (Uykudan veya herhangi bir yerden) kalktığın sırada Rabbine hamd ile tesbih eyle” (Tûr-48) buyuruyor.

Hayırlı işlerde, Allahü teâlâdan yardım dile. Birşey başına gelirse, bu, Allahü teâlânın kaderidir, Allahü teâlâ neyi dilerse yapar, de. Eğer şöyle olsaydı veya böyle olsaydı demekten sakın. Çünkü böyle söylemek, şeytanın açtığı bir kapıdır, İbn-i Atâ: “Belâ ve musibet zamanında, kulun doğru veya yalancı olduğu anlaşılır. Kim genişlik zamanı şükreder, belâ ve musibet zamanında da feryâd edip şikâyette bulunursa, o yalancılardandır” buyurdu. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “(Müşrikler tarafından eziyet edilen) **o** insanlar sandılar ki, “Îmân ettik” demeleriyle bırakılacaklar da imtihana çekilmiyecekler? Doğrusu biz onlardan evvelkileri de (çeşitli belâlarla) denedik. Allah(imtihan sûretiyle, imânında) sâdık olanları da muhakkak bilecek, yalancı olanları da elbette bilecek” buyurdu. (Ankebût-2, 3). Diğer bir âyet-i kerîmede ise, “Andolsun sizi, muharebe ve diğer meşakkatli şeylerle imtihan ederiz. Tâ ki, içinizden mücâhidleri ve sabır gösterenleri, (imânında sâdık ve yalancı olanların) haberini meydana çıkaralım”buyuruldu. (Muhammed-31).

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: “Belâ ve musibet, âriflerin kandili, murîdlerin uyanıklığı, gâfillerin de helakıdır.”

Dilin âdabı: Dilin âdabı; dâima Allahü teâlâyı anması, kardeş ve dost edindiği kimseleri hayırla anması, onlara duâ, va’zu nasihat etmesi, onlara hoşlanmadıkları şeyleri konuşmamasıdır. Dil, gıybet etmemeli, söz taşımamalı, başkalarını kötülememeli, kendisine lâzım olmayan şeylerle ilgilenmemelidir. Bir topluluk arasında bulunduğu zaman, o topluluk, kendisini alâkadar eden konularda konuşuyorlar ise konuşmalıdır. Eğer kendisini ilgilendirmeyen konularda konuşuyorlarsa, onların yanından uzaklaşmalıdır. Her yerde, hâlin gerektirdiği şekilde konuşmalı, yoksa konuşmamalıdır. Denilir ki: “Allahü teâlâ dili; kalbin tercümanı, hayrın ve şerrin anahtarı olarak yarattı.” Kalbinin iyiliğini istiyorsan, dilini muhafaza etmek sûretiyle kalbine yardımcı ol. Susmak önemli bir iştir. Çünkü susmak; câhilin perdesi, akıllının süsüdür.

Kulağın âdabı: Fuhuş ve şehveti tahrik edip, fuhşa sürükleyen sözleri, dedikoduyu ve her kötü olan şeyi dinlememelidir. Kulak, Allahü teâlânın zikrini, va'zu nasihatleri, dîne ve dünyâya fâidesi olan şeyleri dinlemelidir. Böyle şeylerden bahsedenleri dinlemek çok güzeldir.

Gözün âdabı: Haramlardan, insanların ve dostların ayıplarına bakmakdan gözü men etmelidir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; "Allah, gözlerin hâin bakışını da bilir, kalblerin gizlediğini de..." (Mü'min-19) buyuruyor. Bakılan şeylere ibret ile, Allahü teâlânın kudret ve azametine, güzel yaratmasına delîl olarak bakmalıdır. Fakat insanın böyle olabilmesi için, kötülüğü emreden nefsin isteklerinden temizlenmesi lâzımdır.

Bir zât şöyle anlatır: "Bir kadına şehvetle bakmıştım. O gece rü'yâmda bir ses bana şöyle dedi: "Dünyâ benim evim, içindekiler kullarım, kim onlardan birine haksız olarak bakarsa, bana hıyânet etmiş olur." Bu sırada uyandım ve bundan sonra hiç kimseye böyle bakmıyacağıma yemîn ettim."

Ebû Ya'kûb en-Nehrecûrî ise şöyle anlattı: Birgün Kâ'be-i muazzamada tavaf ederken, tek gözü bulunan birisini gördüm. "Allahım senden, sana sığınırım" diyordu. Ona "Bu nasıl duâdır?" diye sorduğumda, bana şöyle cevap verdi: "Ben, elli seneden beri buradayım. Birgün bir kadın gördüm. Gayet beğendim, ondan lezzet aldım. Bu sırada gözümün üzerine bir tokat indi. O anda gözüm yanağımın üzerine aktı. Ben "Ah" dedim. Bir ses: "Bir bakış, bir tokat karşılığındadır. Ne kadar bakarsan, o kadar tokat atarız," denildi.

Kalbin âdabı: övülen, kıymetli ve yüksek hâllere riâyet etmek, kötü ve kötülenen işleri zihinden atmak, Allahü teâlânın ihsânlarını ve ni'metlerini, yaratıklarının acâib durumlarını düşünmektir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Sağ duyulular o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken (dâima) Allahı anarlar. Göklerin ve yerin yaradılışı hakkında Allahın varlığını isbât için iyice düşünürler ve şöyle derler: "Ey Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bizi Cehennem ateşinden koru" buyuruyor. (Âl-i İmrân-191). Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bir hâdis-i şerîfte; "Bir saat tefekkür, bir sene ibadetten daha hayırlıdır" buyuruyor.

Allahü teâlâ hakkında, müslümanlar hakkında güzel zan sahibi olmak, hasetten, hıyânetten, kötü ve bozuk akidelerden kalbi temizlemek, kalbin edeblerindendir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Hakîkatini bilmediğin şeye zan ile tâbi olma. (Ya'nî, bilmediğin şeyi biliyorum deme.) Muhakkak ki, kulak, göz ve kalbin herbirine sahibinin ameli sorulur. (Ya'nî, sahibin senin ile ne yaptı, denir.)" buyuruluyor. (İsrâ-36). Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Dikkat ediniz, vücutta bir et parçası vardır ki, o iyi olunca, bütün vücûd iyi olur. O bozuk olunca, bütün vücûd bozuk olur. Dikkat ediniz, bu kalbdir" buyurdu. Sırrî-yi Sekatî buyurdu ki: "İnsanların kalbleri üç çeşittir. Birisi dağ gibidir. Onu hiçbir kötü düşünce ve hiçbir şey onu sarsamaz. İkincisi hurma gibidir ki, onun kökü sabittir. Fakat rüzgâr onu sağa sola sallar. Üçüncüsü, tüy gibidir ki, her çeşit rüzgâr onu götürür. Yerinde hiç sabit kalmaz."

Elin âdabı: Eli, iyilik ve yardımlaşmada, müslüman kardeşlerine hizmette kullanmalı, onunla kötülüğe yardımcı olmamalıdır.

Ayağın âdabı: Onunla, kendisinin ve din kardeşlerinin iyiliğine olan işlere koşmalıdır. Yeryüzünde kibirlenmeden yürümeli, böbürlenmemeli ve ahdi bozmamalıdır. Çünkü bunlar, Allahü teâlâyı gazâblandıran şeylerdendir. Yine ayaklarla günâha yardımcı olmamak, onun edeblerindendir.

Sohbetin âdabı: Sohbetin evveli ma'rifet, sonra meveddet (sevgi), sonra ülfet (dostluk), sonra beraberlik, sonra uhuvvettir (kardeşliktir). Sohbet, kalbe rahatlık verir. Eğer sohbet, şartlarını hâiz olursa, en üstün hâllerdendir. Çünkü Eshâb-ı Kirâm; ilim, fıkıh, ibâdet, zühd, tevekkül ve rızâ bakımından insanların en üstünü idi. Bütün bu

yüksek hâllere, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek sohbetleri ile kavuştular.

Aileye ve çoluk-çocuğa karşı olan âdâb: Onlara şefkatle muâmele etmelidir. Onların iyi terbiye edilmesine dikkat etmelidir. Allahü teâlânın beğendiği işlere teşvik etmelidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Ey imân edenler! Kendinizi ve aile halkınızı öyle bir ateşten koruyun ki, onun tutuşturucusu, insanlarla, taşlardır.." buyuruldu. (Tahrim-6) Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Onları terbiye ediniz, onlara dini bilgileri öğretiniz. Böyle yapmak sûretiyle onları ateşten koruyunuz" denilmiştir, özellikle kişi ehli ile Allahü teâlânın hükmü üzere bulunur. Onlara helâlinden yedirmelidir.

Dost ve din kardeşlerine karşı olan âdâb: Dostlar ve din kardeşleriyle beraber olunduğu zaman, mümkün mertebe onlara uygunluk gösterilir, dinen mahzuru olmadığı müddetçe onlara muhalefet etmekten, onlara kin beslemekten, gıybet etmekten, onları haset etmekten sakınılır.

Bütün insanlara karşı olan muâmelede âdâb: Ebû Damdam gibi olmalıdır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: "Sizden biriniz, Ebû Damdam gibi olmaktan âciz olur mu? O, sabah ve akşam olduğu zaman "Allahım! Nefsimi ve şerefimi senin için verdim. Allahım! Ben şerefimi kullarına tasadduk (sadaka) ettim. Kim bana söverse, ben ona sövmem. Kim bana zulm ederse, ben ona zulmetmem" der" buyurdu.

Tasavvuf ehlinin âdabı: Kardeş ve dost edindikleri kimselere hizmet ederler. Onlardan gelen eziyet ve sıkıntılara katlanırlar ve sabrederler. Onlar hakkında hüsn-i zanda bulunurlar. Fakat onlarda Allahü teâlâ ve Resûlünün emirlerine uymayan birşey gördüklerinde, buna mâni olurlar. Herkesin kıymeti, mertebesine göre bilinir. Süfyân bin Uyeyne (radıyallahü anh); "İnsanların ne derecede ve mertebede olduklarını bilmeyen bir kimse, kendi derecesini hiç bilmez. Kıymeti ve derecesi olmayan kimse, başkalarının kıymetini bilmez, onları hafif görür" buyurdu.

Bu yolda olan bir kimse, dostlarında ve sevdiklerinde hoş olmayan birşey görürse, onları ikaz eder. Onlara iyi ve güzel olan şeyleri tavsiye eder. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Mü'min, mü'minin aynasıdır" buyurdu.

Onlar herkese derecesine göre muâmele ederler. Âlimlere, tasavvuf büyüklerine hürmet ve saygı gösterirler. Onlara hizmette kusur etmezler. Onların işlerini görürler. Bütün insanlara güleryüz gösterirler. Onlara iyilikte bulunurlar. Hazreti Âişe buyuruyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm) evde mübârek baldırları (ayak ile diz arası) açık yatıyordu. Hazreti Ebû Bekr, daha sonra Hazreti Ömer içeri girmek için izin istediler. Resûlullah onlara içeri girmeleri için izin verdi. Onlarla, mübârek baldırları açık olarak, yattıkları vaziyette sohbet ediyorlardı. Bu sırada Hazreti Osman içeri girmek için izin isteyince, Resûl-i ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra Server-i âleme neden böyle yaptıklarını sordum. Cevâb olarak; "Meleklerin haya ettiği bir kimseden, ben haya etmez miyim?" buyurdular. Onların hak karşısında boyunları eğiktir. Hakkı her zaman kabûl ile karşılarlar. Kendilerinden küçüklere şefkat gösterirler. Onları terbiye eder, doğru yolu, fâideli olan şeyleri gösterirler. Onları, kendilerini ilgilendirmeyen şeylerden men ederler. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin Mâide sûresi altmışüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; "Onların Rabbanîleri (zühdü anlatıp buna da'vet eden âlimleri) ve din âlimleri, niçin onları günâh söylemelerinden ve haram yemelerinden alıkoymazlar. Onların yapmakta oldukları bu san'at (vazgeçirmeyi terk etmeleri) ne kadar kötü!"buyurarak, kendi kavimlerini, yapmakta oldukları kötülükten men etmedikleri için o kavmin âlimlerini kötüledi.

Onlar hocalarına (bağlı oldukları zâta) hürmet ederler, emirlerine uyarlar. Yasak ettikleri şeylerden uzak dururlar. Aslında onlarla beraber olmak, onlara hizmettir. Ebû Mensûr Magribî'ye, Ebû Osman Magribî ile ne kadar arkadaşlık ettin?

diye sorulunca: “Ben ona arkadaşlık etmedim. Sâdece ona hizmet ettim” cevâbını verdi. Hocanın hizmetini yerine getirmek vâcibdir. Onların emri altında olmaya sabırlı olmalıdır. Zâhiren ve bâtınen onlara muhalefet etmeyi terk etmelidir. Onların sözlerini dinlemeli, karşılaştığı bütün durumlarını ona söylemelidir. Hocaya çok hürmet etmeli, içinden ve dışından onun hakkında herhangi bir husûsu beğenmemekten sakınmalıdır. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Rabbin hakkı için, onlar, aralarında ihtilâf ettikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden nefsleri hiç bir darlık duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe, îmân etmiş olmazlar” buyurdu. (Nisa-65). Denilir ki “Hoca, talebeleri içinde, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.” Cüneyd-i Bağdâdî’nin talebelerinden birisi, bir mes’ele sorunca, Cüneyd-i Bağdadî ona lâzım gelen cevâbı verdi. Fakat talebe Cüneyd-i Bağdâdî’ye karşı çıktı. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdadî, “Bana inanmıyorsanız çekip gidin” buyurdu. Bu yolun talebeleri, hocalarına karşı, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) Resûlullahın huzûrunda, Kur’ân-ı kerîmin bildirdiği edeb ve terbiye üzere bulundukları gibi bulunurlar. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Ey îmân edenler! (Söz ve hareketlerinizle ileri varıp da) Allahın ve Resûlünün önüne geçmeyin. Allahtan korkun. Çünkü Allah Semî’dir, Âlimdir. Ey imân edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırır gibi O’na bağırmayın. Haberiniz olmadan, amelleriniz boşa çıkıverir” buyurdu. (Hucûrât-1, 2). Evliyânın ba’zısı: Kendisini terbiye eden hocasına hürmette kusur eden kimse, bu edebin bereketinden mahrûm kalır” buyurdu.

Hoca, kendisine hizmet edenlere nezâketle muâmele eder. Onlara duâ eder. Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) buyuruyor ki: “Resûlullaha (aleyhisselâm) on sene hizmetçilik ettim. Bana bir kere üf demedi. Şunu niçin böyle yaptın, bunu niçin yapmadın buyurmadı.”

Tasavvuf ehlinin, garîblere karşı âdabı: Onlar, garîblere yakın dururlar. Onlara güleryüz gösterir ve iyi muâmelede bulunurlar. Yanlarına gidip, onlara hizmette gayret gösterirler. Onların hakkını gözetmekte sabırlı olurlar. Onlar, câhillere de güzel bir sabırla katlanırlar. Onlara iyi muâmele ederler. Onlardan gelen sıkıntılara katlanırlar. Onlara şefkat ve merhametle bakarlar. Allahü teâlâ kendilerini onların yerine koymadığı için, Allahü teâlânın kendilerine olan ni’metinin ve ihsânının idrâki içindedirler.

Câhillere karşı davranışları: Eğer câhillerin, istenmedik bir durumlarını görürlerse, onların bu hareketlerine tahammül ve sabrederler. Câhiller, onlara, sapık, câhil ve akılsız olduklarına dâir iftira ederlerse, Peygamberlerin, onlara verdiği; “Ey kavmim bende akılsızlık yoktur” şeklindeki cevâbından başka birşey söylemezler. Birisi Şa’bî’yi (radıyallahü anh) kötüledi ve hakkında ba’zı uygunsuz şeyler söyledi. Şa’bî (radıyallahü anh) ise ona, “Eğer sen, bu sözünde doğru isen, Allahü teâlâ beni affeylesin. Eğer yalancı isen, Allahü teâlâ seni affeylesin” buyurdu.

Onların kendi aralarındaki âdâb: Onların sözlerinde; bu bana, bu sana, bu şöyle olsaydı, böyle olmazdı, niçin yaptın, niçin yapmadın, gibi sözler bulunmaz. Çünkü bunlar, halkın kullandığı kelimelerdir ve onlar, hocaları ne verirse onu alır, ne yap derse, onu yaparlar. Onlar arasında düşmanlık, mücâdele, sürtüşme, alay etme, boş sözler ve gıybet bulunmaz. Onların her biri kendisinden büyüğe karşı onun oğlu gibi, kendi akranlarına karşı kardeş gibi, küçüklerine karşı baba, ana ve hoca gibidirler.

Onlar cemâat hâlinde olup, namaz kılacakları zaman, kendilerine işlerinde müracaat edebilecekleri, ilim, akıl, himmet ve hâl bakımından en yüksek olan birini İmâm yaparlar. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: “Bir cemâate, Allahü teâlânın kitabını en iyi okutan İmâm olur. Eğer bu husûsta müsavî

olurlarsa, onların dîni en iyi bileni imâm olur. Eğer bunda müsavî olurlarsa, en şereflileri, bunda da müsavî olurlarsa, en yaşlıları, bunda da müsâvî olurlarsa, en önce hicret edenleri imâm olur”buyurdu. Nitekim Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) Bedr ehlini, diğer Sahabeye üstün tutardı. Birgün Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) dar bir yerde oturuyorlardı. Bedr ehlinden bir topluluk geldi. Oturacak bir yer bulamadılar. Server-i âlem (aleyhisselâm), Bedr ehlinden olmayanları kaldırarak onları oturttu. Fakat bu durum diğerlerine ağır geldi. Bunun üzerine Allahü teâlâ; “Ey iman edenler! (Peygamber tarafından) size meclislerde “Yer açın” dendiği zaman, hemen yer açın ki, Allah da size genişlik versin. “Kalkın” denilince de kalkın ki, Allah, içinizde imân ve tâatte olanların derecelerini yükseltsin. Kendilerine ilim verilenler için ise, (Cennette) dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” (Mücâdele-11) âyet-i kerîmesini indirdi. Sonra onların ahlâk bakımından en güzelleri, sonra hicret bakımından en önce olanları, sonra edebi en iyi olanları İmâm olur. Onlara, niyeti ve şefkati en iyi ve samimî olan, en halîm olan, kalben en kuvvetli olan, diyaneti, emâneti en yüksek olan, nefisine ve nefs sâhiblerine ihtimâmı en az olan hizmet eder. Hizmet, hocalıktan sonra ikinci derecede gelir. Denilir ki; “Dünyâya ve nefsinin arzu ve isteklerine esîr olan kimse ile arkadaş olma.”

Onlar, insanların ayıplarını zikretmez. Denildi ki; “Kim insanların ayıplarını zikrederse kendisinin ne olduğunu ortaya koymuş, kendi aleyhinde şâhidlik yapmış olur. Çünkü başkalarını, kendisinde olan ayıpları kadar anlatabilir.”

Üç kimse ile beraber olunabilir. Birisi, senin kendisinden dînen istifâde ettiğin kimsedir. Bu kimseye iyi yapış. Diğeri, senin kendisine fâide verdiğin kimsedir. Böyle kimseye ikram et. Üçüncüsü, ne kendisinden istifâde edersin, ne de ona bir fâiden dokunabilir. Böyle kimselerle ihtiyâcın kadar bulun. Şeref üç şeydedir. Bunlar; büyüklere hürmet, akranlara hizmet, düşük kimselerden uzaklaşmaktır.

Onlar kibir ve düşmanlığı terk ederler. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Şu âhıret yurdunu (Cenneti) biz, yeryüzünde ne bir zulüm, ne de bir fesad istemiyen kimselere veririz. İyi akıbet (Cennet, Allahın râzı olmadığı şeylerden) sakınanlarındır.” buyuruyor. (Kasas-83). Edebli kişi, müslümanlardan birini hakîr görmekten çok sakınır. Resûlullah (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: “Kişinin müslüman kardeşini hakîr görmesi, ona şer olarak kâfidir.”

“Kim bir mü’min erkeği veya mü’min kadını hakîr görürse veya onu fakirliğinden ve sâhib olduğu şeyden dolayı aşağılarsa, Allahü teâlâ kıyâmet günü onu rezîl ve rüsvâ eder.”

Velî zâtlardan birisi: “Allahü teâlânın kul olarak râzı olduğu kimseden, sen de kardeş olarak râzı ol. O, kendisine kardeşlerinden veya cemâatten birisi kendisine misâfir olarak geldiği zaman, Ona yiyecek ve içecekten, az veya çok ne varsa takdim eder” buyurdu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: “Kişinin helaki, yanına kardeşlerinden birisi gelip, evinde olan şeyleri ona takdim etmiyecek kadar onu hakîr görmesidir.”

“Cemâatin helaki, takdim edileni hakîr görmeleridir.”

“Allah için ziyâretleşmek güzel ahlâktandır.”

Onlar, konuşmalarıyla nasihat ederler, insanlara doğru yolu gösterirler, insanların âhırette kurtuluşunu isterler. Herkese fâideli olan şeyleri ve onların durumlarına göre konuşurlar. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: “Biz Peygamberler topluluğu, insanların akıllarına (durumlarına) göre konuşuruz.” buyuruyor. Tasavvuf ehli, sorulmayan bir mes’ele hakkında konuşmazlar. Bir suâl sorulursa, soranın hâline ve derecesine göre konuşurlar.

Tasavvuf ehli, san'at edinirler, san'atlarını fâideli işlerde kullanırlar. Maişetlerini ve geçimlerini kazanmak için çalışırlar. Fakat onların bu çalışması, kendilerini zamanı gelince farzları edadan alıkoymaz. Bununla beraber, vakitlerinin çoğunu maişet ve geçimlerini te'mîn için geçirmezler. Onlar, kuşluk vaktinden, öğle namazına kadar çalışır. Sonra arkadaşlarının yanına dönerler. Ertesi günü kuşluk vaktine kadar, beş vakit namazı onlarla beraber kılarlar. Kazançlarından, çoluk-çocuklarına verdikten sonra, artan birşey olursa, arkadaşlarına verirler.

Onlar, ihtiyâç ve zarûret hâlinin dışında, kimseden birşey istemezler, istediklerinde de yetecek miktarda birşey isterler. Sâlih kimselerden isterler, isterken de nâzik ve kibar olurlar. Fakat isterken alçalmazlar. Hadîs-i şerîfte; "Malından dolayı zengine tevâzu gösteren fakire, Allahü teâlâ la'net etsin" buyuruldu. Ca'fer-i Sâdık; "Hiçbir mahlûka açgözlü olarak boyun eğme. Çünkü bu, dinde gevşekliktir. Allahü teâlâdan yardım isteyerek, meliklerin dünyâsına karşı istek gösterme. Rızkı Allahü teâlânın hazinelerinden iste."

Onlar, latife yaparlar, fakat yalandan, gıybetten sakınırlar. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ doğru konuşarak mizah, latife yapan kimseyi azâba çekmez" buyurdu. Hazreti Ali de: "Resûl-i ekrem Eshâbından birisini gamlı olarak gördüğü zaman, latife ile onu sevindirirlerdi" buyurdu. Fazla mizah, özellikle makam sahibi kimselere karşı iyi değildir. Denilir ki; "Şeref sahibi kimse ile mizah yapma, sana kin besler. Bayağı ve düşük kimse ile de mizah yapma, senin aleyhinde iş yapar."

Onlar, ilimlerini açıklarlar. Onlar bununla, karşısındakine nasihat etmek, onlara fâide vermeyi kastederler. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Benim sözümü duyup, onu anlayan ve bunu duyduğu gibi başkasına ulaştıran kimsenin yüzünü Allahü teâlâ ak etsin" buyurdu.

Onlar, başlarına bir musibet geldiği zaman ağlarlar. Fakat seslerini yükseltmezler, bağırıp çağırmazlar. Resûl-i ekrem de (aleyhisselâm), oğlu İbrâhim'in ölümü üzerine ağladılar ve "Göz ağlar, kalb mahzûn olur. Rabbimizi gazâblandıracak şeyi söylemeyiz. Ey İbrâhim! Biz senin için mahzûnuz" buyurdular.

Tasavvuf ehlinin en büyük özellikleri ahlâklarıdır. Âişe'ye (radıyallahü anha) Resûl-i ekremin ahlâkı sorulduğu zaman, "Onun ahlâkı, Kur'ân-ı kerîm idi" buyurdu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir" buyurdu. (A'râf-199).

Hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Sizin en kötü olanınız, ahlâkı en kötü olanınızdır."

Hilim, tevâzu, insanlara nasihat etmek, insanların eziyetlerine tahammül etmek, Îsâr sahibi olmak, güleryüzlü olmak, cömert olmak, ağır başlı olmak, affedici olmak, sözünde durmak, haya sahibi olmak, ağırbaşlı olmak, hüsn-i zan sahibi olmak, nefsi hor görmek, dostlara hürmet etmek, âlimlere hürmet etmek, şefkatli olmak, iyilik etmek, küçüklere ve büyüklere merhamet etmek, kendi yaptığı şeyleri büyültmeyip küçük görmek, kendisine yapılan en küçük iyiliği kıymetli görmek gibi güzel hasletler, tasavvuf ehlinin ahlâkındandır.

Hâller, kalbin işlerindendir. Yapılan zikirler sebebiyle kalbe gelir. Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) buyurdu ki: "Hâl denen şey, kalbe iner. Fakat devam etmez. Bu hâllerden muhabbet; Allahü teâlânın sevdiğini sevmek, sevmediğini sevmemektir."

İlmin fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Allahü teâlâ, kendinden başka ilâh olmadığını, adâleti ayakta tutarak, delîllerle beyân eyledi. Melekler ve ilim sahipleri de buna îmân ettiler" buyuruyor. (Âl-i İmrân-18). Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerde buyuruyor ki: "Âlimler peygamberlerin vârisleridir."

"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden en aşağı birisine olan üstünlüğüm gibidir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mir’ât-ül-Haremeyn cild-3, sh. 142

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 140

3) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 101

4) El-A’lâm cild-4, sh. 49

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 173

6) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh. 204

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 244

8) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 208

9) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 311

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 606